

O přepisu cizích slov

HANA TRÍSKOVÁ

汉语各种拼法符号总表

發音 讀音 字母 符号 音标	部位 方法	双唇		上部齿	上部齿龈	上部前软腭	上部前硬腭	上部后齿龈	上部齿	开口母音																						
		下部唇		下部舌尖	下部舌根	下部舌面	下部舌尖	下部舌尖	特	圆	中																					
		不 带 音 的 塞 声	带 音 的 鼻 声	擦 声	不 带 音 的 塞 声	带 音	不 带 音 的 塞 声	鼻 声 带 音	擦 声 不 带 音	鼻 声 带 音	擦 声 不 带 音	擦 声 不 带 音	特 开 唇	圆 唇	中 性 唇																	
汉字讀音		卜	滂	墨	佛	富	德	特	勃	勒	格	克	响	喝	基	欺	尼	希	知	痴	詩	日	字	次	徐	啊	哦	額				
注音字母		ㄅ	ㄆ	ㄇ	ㄈ	ㄉ	ㄊ	ㄋ	ㄌ	ㄍ	ㄎ	ㄏ	ㄒ	ㄑ	ㄒ	ㄎ	ㄎ	ㄒ	ㄑ	ㄒ	ㄑ	ㄒ	ㄑ	ㄒ	ㄑ	ㄒ	ㄑ	ㄒ				
汉语拼音字母		b	p	m	f	(v)	d	t	n	l	g	k	(ng)	h	j	q	(m)	x	zh	ch	sh	r	z	c	s	a	o	e				
俄文字母		Б	П	М	Ф	В	Д	Т	Н	Л	Г	К	Х	Ж	Ч	Ш	Р	З	Ц	С	А	О	Э									
蒙文字母		ᠪ	ᠫ	ᠮ	ᠮ	ᠮ	ᠮ	ᠮ	ᠮ	ᠮ	ᠮ	ᠮ	ᠮ	ᠮ	ᠮ	ᠮ	ᠮ	ᠮ	ᠮ	ᠮ	ᠮ	ᠮ	ᠮ	ᠮ	ᠮ	ᠮ	ᠮ	ᠮ	ᠮ			
藏文字母		།	།	།	།	།	།	།	།	།	།	།	།	།	།	།	།	།	།	།	།	།	།	།	།	།	།	།	།			
朝鲜文字母		ㅂ	ㅍ	ㅁ	ㅍ	ㅍ	ㅍ	ㅍ	ㅍ	ㅍ	ㅍ	ㅍ	ㅍ	ㅍ	ㅍ	ㅍ	ㅍ	ㅍ	ㅍ	ㅍ	ㅍ	ㅍ	ㅍ	ㅍ	ㅍ	ㅍ	ㅍ	ㅍ	ㅍ	ㅍ		
日文字母		㇀	㇁	㇂	㇃	㇄	㇅	㇆	㇇	㇈	㇉	㇊	㇋	㇌	㇍	㇎	㇏	㇐	㇑	㇒	㇓	㇔	㇕	㇖	㇗	㇘	㇙	㇚	㇛	㇜		
印度文字母		प	फ	म	व	त	थ	न	ल	क	ख	ग	घ	ङ	च	छ	ज	झ	ञ	ट	ठ	ड	ढ	ण	त	थ	न	ल	क	ख		
印尼文字母		p	ph	m	f	v	t	th	n	l	k	kh	ng	h	tj	tjh	nj	s	zhe	che	she	je	tj	tjh	s	a	o	e				
维吾尔文字母		پ	ف	م	و	ت	ث	ن	ل	ك	خ	گ	ڭ	ھ	چ	چ	ج	ج	ج	ج	ج	ج	ج	ج	ج	ج	ج	ج	ج	ج	ج	
越南文字母		p	ph	m	f		t	th	n	l	c	kh		h	chi	xi		xi	tz	s	s	r	ch	x	x	a	ô	ô				
緬甸文字母		ပ	ဖ	မ	ဝ	တ	ထ	န	လ	က	ခ	ဂ	ဣ	ဣ	ဣ	ဣ	ဣ	ဣ	ဣ	ဣ	ဣ	ဣ	ဣ	ဣ	ဣ	ဣ	ဣ	ဣ	ဣ	ဣ	ဣ	
泰国文字母		ป	พ	ม	ฟ	ต	ท	น	ล	ก	ข	ค	ช	จ	ช	ช	ช	ช	ช	ช	ช	ช	ช	ช	ช	ช	ช	ช	ช	ช	ช	
苗語符号		ⱱ	ⱳ	Ɑ	Ɱ	Ɐ	Ɒ	ⱱ	Ⱳ	ⱳ	ⱴ	Ⱶ	ⱶ	ⱷ	ⱸ	ⱹ	ⱺ	ⱻ	ⱼ	ⱽ	Ȿ	Ɀ	Ⲁ	ⲁ	Ⲃ	ⲃ	Ⲅ	ⲅ	Ⲇ	ⲇ		
傣僳語符号		ᐃ	ᐅ	ᐇ	ᐈ	ᐉ	ᐊ	ᐋ	ᐌ	ᐍ	ᐎ	ᐏ	ᐐ	ᐑ	ᐒ	ᐓ	ᐔ	ᐕ	ᐖ	ᐗ	ᐘ	ᐙ	ᐚ	ᐛ	ᐜ	ᐝ	ᐞ	ᐟ	ᐠ	ᐡ	ᐢ	
国际音标		p	p'	m	f	v	t	t'	n	l	k	k'	ŋ	h	tʃ	tʃ'	ɲ	ɳ	ʃ	ʃ'	ʒ	ʒ'	ʂ	ʂ'	ʂ	ʂ'	ʂ	ʂ'	ʂ	ʂ'	ʂ	
速記符号		/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	
英文字母		p	p'	m	f		t	t'	n	l	k	k'		h	ch	ch'		hsi	ch	ch'	sh	j	ts	ts'	s	a	o	e				
法文字母		p	p'	m	f		t	t'	n	l	k	k'		h	ts	ts'		s	tch	tch'	ch	j	ts	ts'	s	a	o	ou	e			
德文字母		b	p	m	f		d	t	n	l	g	k		h	dj	tj		hs	elsch	tsch	sch	j	ds	ts	s	a	o	ö				
盲文字母		⠨	⠨	⠨	⠨	⠨	⠨	⠨	⠨	⠨	⠨	⠨	⠨	⠨	⠨	⠨	⠨	⠨	⠨	⠨	⠨	⠨	⠨	⠨	⠨	⠨	⠨	⠨	⠨	⠨	⠨	⠨

Obr. 3 Část tabulky s přepisy čínštiny do různých evropských a asijských jazyků. Převezato z publikace Zhang Zhao 張照: Hanyu yinjie pinfa huibian 汉语音节拼法匯編. Beijing: Wenzhi Gaige Chubanshe 1958.

CIZOJAZYČNÁ SLOVA V KONTEXTU JINÉHO JAZYKA

Země a národy nežijí v izolaci. Díky mezinárodním kontaktům se každá vyspělá země musí vyrovnávat s problémem přepisu slov z cizích jazyků do jazyka vlastního. Nejčastěji (ač ne vždy) jde o vlastní jména – mezi nimi v první řadě o jména zeměpisná a jména osobní. Slova jazyků, které používají téhož systému písma, lze vzájemně přebírat v původní podobě (v případě potřeby s drobnými úpravami). Ovšem jak je to s převodem slov mezi jazyky, které používají nestejných systémů písma?

1. Slova jazyků používajících odlišných **typů hláskového (případně slabičného) písma** je možno v závislosti na účelu přepisovat dvěma různými způsoby: buďto pomocí transliterace, nebo pomocí transkripce. Při *transliteraci* se jeden grafický znak nahrazuje jiným grafickým znakem – bez zřetele k fonetické hodnotě. Výhodou transliterace je, že umožňuje bezproblémový vzájemný převod (mechanickým nahrazováním znaků takříkajíc „kus za kus“). Její nevýhodou je naopak to, že nevystihuje dostatečně věrně zvukovou stránku jazyka. Užívá se jí především pro vědecké účely. Jako příklad uveďme vědeckou transliteraci cyrilice (azbuky) (státní norma ČSN 01 185).

V publikacích běžného rázu, tedy tam, kde je žádoucí přibližně zachytit reálnou výslovnost a kde jsou přepisovaná slova součástí českého textu, se užívá *transkripce* (např. transkripce azbuky v Pravidlech českého pravopisu). Ta nevychází z písma přepisovaného jazyka, ale z jeho zvukové stránky. Zapisují se jí tedy ekvivalenty nikoli grafémů, nýbrž hlásek. Pokud transkripce odráží fonologický systém konkrétního jazyka, nazýváme ji *transkripcí fonologickou* (fonemickou, „širokou“). Její symboly nezastupují konkrétní zvuky, ale fonémy (foném není reálná hláska, ale abstraktní kategorie; v řeči se realizuje prostřednictvím svých alofonů neboli fonetických variant). Pokud transkripce odráží konkrétní fonetické realizace, zvuky (tj. bere v úvahu varianty fonémů), jde o *transkripci fonetickou* („úzkou“). Ta je detailnější a její značky reprezentují konkrétní fyzické artikulace. K fonetickým transkripcím patří i tzv. IPA (International Phonetic Alphabet), která postihuje širokou škálu hlásek možných v lidské řeči.

2. Některé typy písma nejsou založeny na zachycení znění slov, nýbrž na zachycení jejich významů. Nejsou tedy primárně vázány na zvuk jazyka. Ta-

kovým písmům se říká **písma ideografická**. Na ideografickém principu je založeno i čínské znakové písmo.

U slov přejímaných z takových jazyků transliterace nepřichází v úvahu – nejsou tam totiž žádná písmena, která by bylo možno transliterovat. Jediným možným řešením je transkripce, tedy zachycení zvukové podoby slov daného jazyka.

CIZOJAZYČNÁ SLOVA V ČEŠTINĚ

Přízpůsobení cizích slov českému kontextu

Cizí slovo, ocitnuvší se v českém jazykovém kontextu (ať už psaném či mluveném), vlastně už nelze označit jako „cizí“, ale spíše jako přejaté. Je už totiž nějak přízpůsobené češtině, zařazené do systému jazyka. Jeho podoba je více či méně upravená – ať už v *pravopise* (přízpůsobuje se domácím pravopisným zvyklostem), či v *tvorosloví* (v prostředí české věty si cizí slovo vynucuje tvaroslovné úpravy – například jej potřebujeme skloňovat, u ženských příjmení obvykle dochází k přechýlení, odvozují se adjektiva atd.). V mluveném projevu zase dochází k adaptaci *výslovnosti*. Čech cizí slovo sotva vysloví přesně – ostatně by to znělo neorganicky, ba i směšně.

Míra přízpůsobení, zdomácnění cizího slova může být různá – podoba některých slov se natolik podřizuje českým zvyklostem, že jsou k nerozeznání od slov původu českého (čaj). Jiná zůstávají pravopisně zachována v původní podobě, avšak ohýbají se (ligatura). Některá jsou naopak pravopisně upravena (kliše), avšak tvaroslovně se nemění – jsou nesklonná, atd. Přesnou hranici mezi slovy zdomácnělými a nezdomácnělými tedy nelze stanovit.

Obecné zásady přepisu

Grafickou a zčásti i výslovnostní podobu cizích slov v češtině upravují *Pravidla českého pravopisu*¹. Obecné zásady přepisu cizojazyčných slov jsou uvedeny v Pravidlech českého pravopisu v kapitole „Psaní slov přejatých“ (s. 28–34). Pojednává se zde jak o slovech obecných, tak i o vlastních jménech. Pocházejí-li vlastní jména (ať už osobní či zeměpisná) z jazyka užívajícího *latínkové písmo*, respektuje se následující zásada: „*Tam, kde by užití písmen v české abecedě neobvyklých činilo technické (typografické) nesnáze, nahrazují se písmeny s nejbližší zvukovou platností, někdy také příslušnými písmeny bez rozlišovacího znaménka.*“ Jména pocházející z jazyka, který užívá *abecedy jiné než latinské*, „*se přepisují podle zavedených transliteračních nebo transkripčních pravidel. Jde-li o jazyky, které užívají písma zcela jiného (čínština, japonština, hindština apod.), přepisují se jména tak,*

¹ Poslední vydání *Pravidel* je z roku 1998. Následující citace pocházejí z *Akademických pravidel českého pravopisu*. Praha, Academia 1993.

že se písmeny české abecedy přibližně vystihuje jejich výslovnost...“ (Jak se ukáže později, do tohoto doporučení by se nám čínský *pinyin* nevešel).

Pravidla přepisu pro konkrétní jazyky

Vedle obecných zásad přepisu najdeme v *Pravidlech* i zásady přepisu pro několik konkrétních jazyků. Jsou obsaženy v tzv. Příkladu na konci textové části akademického vydání *Pravidel* (školní vydání *Pravidel* je nezahrnuje). Ve vydáních z let 1969 a 1974 se tento Příklad nazýval „*Přepis slovanských a některých jiných slov do češtiny*“. Byla tu pravidla pro jazyky používající cyrilice (ruština, ukrajinština, běloruština, bulharština, makedonština, srbština) a latinky (polština, lužická srbština, slovinština, maďarština, rumunština, albánština).

Ve vydání *Pravidel* z roku 1993 byl název Příkladu změněn na „*Doporučená pravidla přepisu slov z cizích jazyků do češtiny*“. Přibyl zde oddíl „*Transkripce z jazyků užívajících znakového písma nebo slabičné abecedy*“, v němž najdeme čínštinu, japonštinu a korejštinu (viz obr. 4). Přepisy zahrnuté do *Pravidel* mají mít závazný, normativní charakter (bez ohledu na to, že jsou

Typy čínských osobních jmen

	Příjmení	Rodné jméno
I. typ	Ču <u>Liu</u>	Te Piao
II. typ	Mao Kuo	Ce-tung Mo-žo
III. typ	S'-ma Ču-ke	Čchien Liang
IV. typ	<u>Cu-jang</u>	Jü-čchien

Příklady transkripce

Osobní jména

Lao-c' (filozof); *Li Tchaj-po*, *Po Tü-i* (básníci); *S'ma Kuang* (historik); *Ču Si* (filolog); *Pchu Sung-ling*, *Cchao Süe-čchin*, *Wen I-tuo*, *Lu Sü* (spisovatelé).

Místní jména

An-chuej, *Kuang-tung* (provincie); *Si-cang* (Tibet, auton. oblast); *Čchang-an* (hist. město), *Si-an* n. *Čchang-an*, *Luo-jang*, *Kchaj-feng* (města); *Chuang-che* (Žlutá řeka), *Čchang-tiang* n. *Jang-c'-tiang* (Dlouhá řeka).

Obecná jména

Žen-min ž'-pao (Lidový deník), *tchu-ti kaj-ke* (pozemková reforma), *Sin-chaj ke-ming* (sinchajská revoluce 1911).

Přepis počestěných jmen

Sunjatsen (*Sun I-sien*, *Sun Čung-šan*), *Konfucius* (*Kchung-c'*), *Mencius* (*Ming-c'*), *Čankajšek* (*Tiang Tie-š'*), *Peking* (*Pej-ting*), *Šanghaj* (*Šang-chaj*), *Kanton* (*Kuang-čou*).

Obr. 4 Faksimile příkladů v *Akademických pravidlech* na s. 85. Podtržením upozorňujeme na chyby – Liu místo Lin, Cu-jang místo Ou-jang, S'ma místo S'-ma, filolog místo filozof, Ming-c' místo Meng-c'.

charakterizovány jako „doporučené“). Pro čínštinu se zde uvádí standardní český přepis (viz svazek „Tabulky a návody“).

Přepis zeměpisných jmen

Mezi slovy cizího původu představují specifickou skupinu zeměpisná jména neboli *toponyma*. Zvláštním případem pak jsou ta z cizích toponym, která u nás zdomácněla ve specificky české podobě – např. Paříž, Štýrský Hradec, Peking, Kanton. Tato zdomácnělá zeměpisná jména se nazývají *exonyma* (exonymum = tradiční domácí podoba cizího toponyma). Původ exonym je prastarý, v současnosti je ovšem spíše trend k jejich zanikání. Pro mladší generaci českých mluvčích už mnoho z nich ztratilo svou srozumitelnost a platnost, takže si leckdo splete „Moháč“ (v Maďarsku) s „Mohučí“ (německý Mainz).

Jak vznikala pravidla přepisu cizích toponym? Po druhé světové válce byl při ministerstvu vnitra založen Ústřední ústav geodézie a kartografie. Při něm vznikla Státní názvoslovná komise, v jejímž rámci byly ustaveny komise pro vypracování přepisů jednotlivých cizích jazyků do češtiny a pro sestavení seznamů exonym z těchto jazyků. (Po jistou dobu také existovala transliterační komise bývalého Slovanského ústavu ČSAV, který byl zrušen roku 1964.) Jak už bylo řečeno, přepisy pro některé jazyky a dále exonyma z těchto jazyků byly pak zahrnuty do *Pravidel českého pravopisu*. V případě ostatních jazyků měly závěry komisí pouze doporučující charakter. Pokud jde o čínštinu, názvoslovná komise se zasloužila o prosazení čínského systému *pinyin* v přepisu čínských zeměpisných jmen na mapách. Bylo to v souladu s tezí OSN, že každá země má právo si určit způsob, jak se její zeměpisná jména mají psát v jiných jazycích.

Cizí zeměpisné názvy jsou spolu s českými a slovenskými zahrnuty do seznamu zeměpisných jmen na konci *Pravidel českého pravopisu*. Najdeme je také v příloze *Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost* (1. vyd. 1978, 2. vyd. 1994). Seznam zahrnuje vedle českých a slovenských toponym jména všech států světa a jejich hlavních měst, jména známých kulturních, politických a hospodářských center. V omezeném výběru zde najdeme jména území, ostrovů, souostroví, hor, pohoří, řek, jezer, moří aj. Pokud existuje zdomácnělá česká podoba příslušného jména, uvádí se na prvním místě, v závorce pak následuje podoba původní. Pro čínské názvy se užívá standardní česká transkripce. Dále existuje publikace vydaná Názvoslovnou komisí *Jména států a jejich územních částí*. (3. vyd. 1993, další se připravuje).

Co se týče exonym, jistý počet je uveden v seznamu zeměpisných jmen v *Pravidlech*, jak už jsme se zmínili. Mimoto Český ústav geodetický a kartografický (ČÚGK) vydal v roce 1982 publikaci *Vžitá česká vlastní jména geografická* (geografické názvoslovné seznamy OSN-ČSSR). Jeho reedice se chystá na letošní rok. Čínskou část tohoto seznamu sestavila Z. Heřmanová. Samostatně otištěná je v Dokumentech k vývoji ČLR, sv. 12, 1986. Zahrnuje 55 položek (přetištěn ve svazku „Tabulky a návody“).

Výslovnost slov cizího původu

Zásady uvedené v *Pravidlech* se týkají grafické podoby cizích slov v českém textu. Tím však problém nekončí. Čtenář či mluvčí stojí před mnohdy neleh-

kým úkolem – jak se slovy cizího původu naložit v mluveném projevu. Na jedné straně se neobejde bez znalosti určitých pravidel výslovnosti pro ten či onen jazyk. Na straně druhé by se neměl snažit ani o přehnanou přesnost. Jako doklad citujme druhý díl publikace *Výslovnost spisovné češtiny*, cele věnovaný výslovnosti slov cizího původu (Academia 1978; první díl z roku 1967 zachycuje výslovnost slov českých). Jako správná se zde zásadně uvádí taková výslovnost (s. 7), „*jaká se v češtině ustálila ve spisovných projevech a je jako spisovná hodnocena, nikoli výslovnost v jazyce, z něhož bylo slovo přejato.*“ Na jiném místě (s. 57) se praví: „*Je možné, aby vlastní jména cizího původu byla i v českém kontextu vyslovena s původní výslovností. Nejde-li však např. o odbornou přednášku, působí taková výslovnost obvykle přehnaně a afektovaně.*“

Součástí zmíněné příručky je i obsáhlý abecední rejstřík přejatých slov, u nichž je uvedena spisovná výslovnost. Tato publikace je ovšem věnována především výslovnosti slov obecných, proto do jejího výslovnostního slovníku nejsou zařazena vlastní jména. Nicméně obsahuje kapitolu „Zásady české výslovnosti cizích vlastních jmen“, uvádějící obecné principy převodu vlastních jmen z některých jazyků do české výslovnosti. Najdeme zde albánštinu, angličtinu, bulharštinu, dánštinu, finštinu, francouzštinu, nizozemštinu, islandštinu, italštinu, maďarštinu, němčinu, norštinu, novořečtinu, polštinu, portugalsštinu, rumunštinu, ruštinu, srbštinu, španělštinu, švédštinu, turečtinu a ukrajinštinu. Nás bude zajímat poznámka (s. 57), že „*pro jazyky asijské a africké není podobný přehled tak naléhavě nutný, neboť již psaná podoba jmen z těchto jazyků je v češtině obvykle přizpůsobena podle výslovnosti.*“

Doposud jsme se věnovali problematice cizích slov v češtině z obecného hlediska. V dalších příspěvcích už bude řeč především o slovech čínského původu.